

УДК 342.238.01:165/168

О. Коппель, проф.,
О. Пархомчук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МЕГАТРЕНДИ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Досліджуються мегатренди глобального розвитку в контексті їх впливу на міжнародні відносини. Визначено та проаналізовано, як ці проблеми трактуються в експертно-академічному співтоваристві. З'ясована специфіка прояву мегатрендів глобального розвитку в міжнародно-політичній сфері. "Стиснення" історичного і політичного часу як мегатренд глобального розвитку знаходить відображення у збільшенні інтенсивності історичних подій та зменшенні тривалості історичних і політичних циклів. Відбувається трьохскладова трансформація сучасної політичної організації світу: трансформація Вестфальської світополітичної моделі, яку обумовлює глобалізація як мегатренд глобального розвитку, трансформація сучасної міжнародної системи, значним чином обумовлена інтеграцією як мегатрендом, і трансформація політичних систем окремих країн світу, обумовлена демократизацією. Прогнозується зміна ієрархії провідних міжнародних акторів, криза інституту глобального лідерства, переосмислення потужності провідних глобальних акторів, поява нових потенційних політичних і економічних глобальних лідерів.

Ключові слова: глобальний розвиток, міжнародна система, мегатренди, міжнародні відносини, світова політика, світовий порядок.

Проблематика мегатрендів глобального розвитку посідає важливе місце в сучасній міжнародно-політичній науці, складовою частиною якої є як дослідження їх концептуальних і прикладних аспектів у ретроспективному і проспективному форматі, так і визначення та аналіз того, як вони впливають на міжнародні відносини та світову політику.

В експертно-академічному співтоваристві поступово прийшло усвідомлення того, що розв'язання глобальних проблем вимагає підвищення рівня керованості світовим розвитком. Водночас дослідження вказаної проблематики характеризується недостатньою концептуальною, в тому числі категоріальною визначеністю, що пояснюється міждисциплінарним характером досліджень. В їх концептуалізації виокремимо два основних підходи. Перший з них представлений роботами філософів, соціологів, психологів, в яких акцентується увага на мегатрендах глобального розвитку як якісних трансформаціях світополітичної системи загалом. Другий підхід головну увагу зосереджує на фактологічному, прикладному аналізі проявів мегатрендів глобального розвитку в різних сферах, зокрема у сфері міжнародних відносин та світової політики.

Світова політика характеризується якісно новим станом міжнародного середовища, в якому діють як традиційні суб'єкти міжнародних відносин – держави, так і нові суб'єкти. Саме тому характеристика стану середовища стає не менш важливою, ніж характеристика поведінки міжнародних акторів. Ці зміни найчастіше пов'язують із глобалізацією, а глобальний розвиток розглядається як середовище міжнародних взаємодій.

Системний підхід до дослідження міжнародних відносин передбачає уявлення про них як про систему, тобто дослідження еволюції міжнародних відносин як системи взаємодій, які відбуваються в певному середовищі. До групи зовнішніх факторів міжнародних систем належить світовий політичний процес. Це міжнародні процеси, що відбуваються в історичному середовищі і торкаються кількох країн або світового співтовариства загалом. В історії XVIII-XIX століття до них відносилось формування колоніальних імперій, в історії XX століття – піднесення національно-визвольних рухів, крах колоніальних систем, демократизація, НТР та ядерний чинник у світовій політиці, глобалізація, зростання взаємозалежності країн та народів, виникнення та загострення глобальних проблем.

Поняття глобального розвитку найчастіше застосовується для визначення максимально можливої сукупності змін у просторі та часі, які охоплюють людство

загалом, а його використання дозволяє виявити головні напрями розвитку суспільства. Таким чином, під глобальним розвитком розуміються закономірні якісні зміни у просторі та часі глобальної системи – нової політичної, соціокультурної, інформаційно-технологічної, економіко-культурної спільноти з її специфічними структурами та процесами, яка функціонує в межах усього людства. Отже, це розвиток людського суспільства як соціально-історичного феномену в єдності його внутрішніх якостей і всієї сукупності відносин і зв'язків, у тому числі й у світовій політиці. У цьому контексті поняття глобального розвитку використовується для визначення головних закономірностей, тенденцій та напрямів коеволуції соціальних та політичних спільнот та людства загалом як системи взаємодій у просторі та часі у їх взаємозв'язку, взаємодії та взаємосполученні.

З означених вище позицій проблематика мегатрендів як найбільш кардинальних напрямів розвитку людства, фундаментальної та максимально тривалої традиції руху соціуму – це спроби досягнути глобальний розвиток та визначити характеристики часової ритміки глобальної системи в межах універсальних закономірностей, акцентування тих чи інших його рис та напрямів розвитку. Це по суті передбачає виявлення масштабних всесвітніх/глобальних закономірностей, які визначають кожний етап еволюції людства і формують сутність кожного етапу еволюції, визначаючи і глобальні тренди світової політики.

Дослідження глобального розвитку та розвитку взаємовідносин між його складовими являє собою спроби побудови людською свідомістю абстрагованих моделей розвитку людства у просторі та часі. Але варто зазначити, що на цьому шляху виникають певні проблеми. По-перше, будь-яка аналітична модель як спеціально синтезований для зручності дослідника об'єкт, адекватний цілям дослідження, і як система, яка слугує засобом отримання інформації щодо іншої системи, невідворотно буде спрощувати наше розуміння дійсності. По-друге, для того, щоб побудувати вказану модель, потрібна як теорія більш високого рівня, що перевищує можливість теоретичного апарату сучасних суспільних наук, так і вибір тієї чи іншої парадигми дослідження. По-третє, констатуємо "стиснення" історичного і політичного часу, збільшення інтенсивності історичних подій у перерахунку на одиницю часу та зменшення тривалості історичних і політичних циклів. Соціально-політична історія прискорюється та стає більш інтенсивною і непередбачуваною, однотипні за масштабом і змістом події і процеси відбуваються у все більш корот-

© Коппель О., Пархомчук О., 2022

кий період часу і відповідно скорочується термін збереження статус-кво. Посилюється ступінь загрози людству, людство загалом та окрема людина не встигають за змінами часу, що призводить до порушення емоційної безпеки, відповідають на нові виклики поняттями та уявленнями, які склалися у попередню епоху та інколи можуть бути контрпродуктивними щодо сучасних умов.

Природу та головні тенденції глобального розвитку характеризують глобальні тренди (соціальні, політичні, економічні, наукові, культурні) як основні напрями руху глобального суспільства, які визначають основні напрями еволюції сучасного світу і майбутнє людства. Ці тренди мають глобальний характер, тобто охоплюють весь світ, впливаючи на життя світового співтовариства. Водночас вони розрізняються за масштабами поширення, тобто діють у різних частинах світу з різним ступенем та інтенсивністю. Відрізняються вони і за тривалістю існування, тобто строки їх дії обмежені, і рано чи пізно їм на зміну приходять альтернативні тренди. Тісно взаємодіючи один з одним і доповнюючи один одного, вони здійснюють кумулятивний вплив на стан світу. Це великомасштабні довгострокові процеси глобального розвитку, котрі визначають якісний зміст сучасного етапу еволюції світосистеми.

Спроби виявлення закономірностей кожного з етапів розвитку людства здійснювалися неодноразово. Основними парадигмами таких досліджень, тобто метатеоретичними утвореннями, що містили набір вихідних ідей та методологічних установок, на які спиралося наукове пізнання, сукупність принципів, які на конкретному історичному етапі розвитку науки задавали певний спосіб теоретичної діяльності, визначаючи вибір засобів цієї діяльності, виступали формаційна, цивілізаційна, державоцентристська та світосистемна парадигми.

Один із підходів, представлений представниками цивілізаційної теорії, постулює, що історія не розвивається лінійно, на відміну від окремих культурно-історичних спільнот (цивілізацій), тому визначення її глобальних тенденцій виявляється неможливим.

Другий підхід базувався на визнанні хвильового характеру політичних процесів і засновувався на концепції відцентрових та доцентрових тенденцій у розвитку соціальних спільнот (С. Хантінгтон [13], К. Ясперс [5]). Так, зокрема, С. Хантінгтон висунув ідею хвильової природи світового розвитку.

У межах третього підходу мегатренди – це діяди процесів-антагоністів, які змінюють один одного в певному циклічному ритмі: глобалізація – деглобалізація (ізоляціонізм); інтеграція – дезінтеграція (націоналізм); демократизація – дедемократизація (посилення авторитарних режимів).

Приходимо до висновку, що необхідно розрізнити мегатренди глобального розвитку, тобто розвитку суспільства як соціально-історичного феномену в єдності його внутрішніх якостей і всієї сукупності відносин і зв'язків, так званий соціально-історичний розвиток; цивілізаційні процеси; мегатренди світової політики.

Особливого значення набуває виокремлення питань філософського характеру, методологічних аспектів дослідження мегатрендів глобального розвитку як стійких та довгострокових тенденцій, з'ясування, які саме тренди є глобальними та визначення специфіки прояву мегатрендів глобального розвитку в міжнародно-політичній сфері. Варто враховувати такі характеристики мегатрендів глобального розвитку, як їх глобальний характер, поширення від центру до периферії, те, що регіональні та національні зміни є лише їх елементами, в

різних зонах ці процеси, в яких синтезується циклічний та лінійний час, можуть набувати різної форми.

Вплив стиснення історичного і політичного часу на мегатренди полягає в тому, що вони набувають більш обмежений час дії, яка буде послаблюватись в умовах подальшої прискореної трансформації політичної системи світу, що неминуче призведе до появи нових трендів. Такі мегатренди глобального розвитку, як кібернетична революція, перехід до інформаційного суспільства на основі вироблення і споживання інформації, зростання ролі мережевих структур, збільшення темпів споживання, гіперспоживання як комплексне системне явище здійснюють значний вплив на мегатренди світової політики. З кожним роком зростає антропогенний вплив: розвивається промисловість, збільшується кількість викидів в атмосферу, виникає парниковий ефект. Унаслідок збільшення населення різко збільшиться дефіцит відновлюваних ресурсів. Крім нестачі земельних, водних та енергетичних ресурсів, існують великі проблеми, пов'язані з екологією. Іншими словами, збільшиться екологічний дефіцит, який є причиною таких явищ, як міграція, економічний спад і ослаблення держави, що веде до конфліктів, які можна позначити як екополітичні конфлікти. Все це може сприяти поширенню субнаціонального насильства, що призводить до розпаду держави і до того, що периферійні регіони можуть перейти під контроль тих, кого не влаштовує існуюча влада. Таким чином, екологічний дефіцит може послужити однією з причин політичного розпаду країни.

Слід виділити шість типів екологічних змін, які найімовірніше стануть причинами конфліктів у XXI столітті: зміна клімату, виснаження озонового шару, деградація сільськогосподарської землі, лісів, прісної води і виснаження рибних запасів. Уже зараз екологічний дефіцит сприяє збройним конфліктам у багатьох частинах світу. Ці конфлікти – перші ознаки зростання насильства в світі, яке буде викликано або посилено дефіцитом. Конфлікти більшою мірою торкнуться бідних суспільств, так як вони найменше здатні захистити себе від екологічного дефіциту і соціальних криз, які їм обумовлені.

Нагадаємо, що популяризатор використання терміна "мегатренд" Джон Нейсбітт видає в 1982 році книгу "Мегатренди", в якій визначає найбільш кардинальні напрями розвитку суспільства [18]. У міжнародно-політичних дослідженнях формується жанр "концептуального огляду головних міжнародних проблем", спроби "охопити і викласти стратегічну суть складних історичних і сучасних зовнішньополітичних процесів. Ідеться про особливе вміння бачити головне, не легковажаючи дрібницями, але й без надмірної деталізації" [3].

На сучасному етапі відбувається трьохскладова трансформація сучасної політичної організації світу. Це трансформація Вестфальської світополітичної моделі, яку обумовлює глобалізація як мегатренд глобального розвитку, трансформація сучасної міжнародної системи, значним чином обумовлена інтеграцією/дезінтеграцією як мегатрендом, і трансформація політичних систем окремих країн світу, обумовлена демократизацією.

Трансформація Вестфальської світополітичної моделі і розпад Ялтинсько-Потсдамської системи примусили політиків та вчених на основі дослідження мегатрендів глобального розвитку будувати прогнози відносно майбутнього політичного світоустрою, які є необхідними з позицій прогнозування та якісного управління мегатрендами світової політики.

Значний внесок у розвиток цього напрямку внесла діяльність Римського клубу, зокрема доповіді, підготов-

лені на його замовлення або членами клубу, які одразу ставали предметом жвавих наукових дискусій [2].

Ще у 1999 р. Національна розвідувальна рада США у співробітництві з Державним департаментом і ЦРУ розпочала роботу над проектом "Глобальні тенденції 2015", організувавши два відкритих симпозиуми під загальною назвою "Варіанти глобального майбутнього: 2000–2015 рр.". У цьому прогнозі передбачалося, що буде зростати кількість важливих гравців, що ставитиме під загрозу лідерство США. Це такі країни, як Китай, Росія, Індія, Мексика і Бразилія; регіональні організації, як ЄС; велика кількість ТНК і некомерційних організацій, що набирають вагу на міжнародній арені. Автори доповіді запропонували чотири вірогідні сценарії розвитку людства до 2015 р.: "всеохопна глобалізація" при підвищенні ефективності глобального та регіонального колективного управління; "згубна глобалізація" та посилення нерівномірності розвитку окремих країн та регіонів, яка супроводжується послабленням як національних, так і міжнародних органів управління і політичних інститутів; "регіональна конкуренція" та посилення опору глобальній перевазі США при передачі повноважень глобальних організацій регіональним інститутам; "полюсний світ" із посилення політичної напруги у відносинах США з ЄС, кризою національного управління в країнах Латинської Америки та суперництві між азіатськими державами. У всіх чотирьох сценаріях життєво важливе значення відводиться ефективності національного, регіонального та міжнародного управління, прогнозувалося послаблення глобального впливу США [12].

У 2002 р. американські експерти опублікували збірку статей, в якій вибудовувались чотири можливих моделі міжнародної системи у XXI ст.: імперія, баланс сил, глобальна демократія та колективна безпека. Прихильниками першої моделі – домінування США при зменшенні ролі міжнародних організацій у глобальному управлінні – виступили неоконсерватори. Друга модель передбачала формування багатопольярного світу, в якому обмежена кількість держав буде співпрацювати та конкурувати між собою. Третій сценарій передбачав створення ефективної системи безпеки, посилення ролі ООН, зокрема Ради Безпеки. У моделі "шлях до глобальної демократії" особлива роль відводилась глобальним політичним інститутам та неурядовим організаціям [6].

"Проект–2020" "Контури світового майбутнього" щодо перспектив та глобальних тенденцій розвитку світу на першу чверть XXI ст. окреслив ключові тенденції та сценарії розвитку людства до 2020 року. Перший сценарій, з умовною назвою "Давоський світ", означав успішний поступ глобалізації, включення Китаю та Індії до кола провідних гравців, що надасть процесу глобалізації "незахідне обличчя", хоча при цьому зазначалося, що ця система навряд чи буде здатною до саморегулювання. Другий сценарій під назвою "Рах Americana" пропонував бачення майбутнього з ключовою домінантою – США, які визначатимуть вибір моделей глобального розвитку. Третій сценарій – "Новий Халіфат" передбачав зростання викликів західній системі цінностей завдяки залученню все більшої кількості населення та збільшення простору поширення нехристиянської релігійної ідентичності, створення транснаціонального теократичного утворення, заснованого на релігійній свідомості, що мало загальмувати глобалізаційні процеси. Найбільш наближеним до сучасної реальності виявився сценарій "Коло жаху", за яким значна частина світу стає простором насильства та нестабільності, жодна організація не здатна буде взяти на себе відповідальність за підтримання балансу у світі.

Влучно зазначалось, що піднесення РФ, КНР, Індії та деяких інших країн як можливих глобальних гравців буде мати негативні наслідки, порівняні з піднесенням Німеччини наприкінці XIX століття [10].

На думку авторів звіту "Майбутнє у 2030 році", підготовленого громадською організацією "Вільна Всесвітня Академія" у 2005 р., світ у 2030 р. буде поділено на три регіони: глобалізований регіон (51,5 % населення) зі зростаючим середнім класом – Північна Америка, Океанія, Північно-Східна Азія, Індія, Східна Європа, Південно-Східна Азія, Центральна Америка; відсталіший регіон (34,5 % населення) під владою ісламізму – Близький Схід, Африка, Південна Азія; та регіон, що занепадає – (14 % населення світу) [11].

У листопаді 2008 р. Національна розвідувальна рада США оприлюднила доповідь на тему "Глобальні тенденції 2025: світ, що змінився" як чергову спробу виявити основні фактори та тенденції, які визначатимуть глобальний розвиток. Автори доповіді запропонували чотири вірогідні сценарії світового розвитку до 2025 р. Перший – "Світ без Заходу", за яким на світову арену виходять нові потужні держави, що кидає виклик стабільності існуючої системи міжнародних відносин і може призвести до глобальних конфліктів. Другий сценарій – "Жовтневий сюрприз" – неочікуваний природний катаклізм, прискорення процесів зміни клімату. Відповідно до третього сценарію – "Скандал у БРІКС", виникає конфлікт між новими потужними державами, зокрема між Індією та Китаєм внаслідок боротьби за ресурси. Четвертий сценарій – "Політика не завжди локальна (формування глобального світу)" – передбачав втрату державами своєї провідної ролі у формуванні світової політики, що має прискорити розвиток субрегіональних та транснаціональних утворень, а глобальні кліматичні ризики призведуть до того, що контроль за вирішенням цих питань переміщується з державного рівня на наддержавний [12].

З останніх прогнозів на особливу увагу заслуговує доповідь "Розриви та відволікаючі фактори – переосмислення безпеки на 2040 рік", яку було підготовлено за результатами семінару, організованого РЕНД Корпорейшн в 2018 році. Він був організований у межах Міжнародного центру безпеки та оборонної політики (ISDP) відділу досліджень національної безпеки RAND (NSRD), що проводить дослідження та аналіз для кабінету Міністра оборони, Об'єднаного комітету начальників штабів США, Об'єднаного Командування Збройних сил США, органів оборони, ВМС, морської піхоти, берегової охорони США, розвідувальної спільноти США, союзних закордонних урядів та фондів. Доповідь ґрунтується на результатах семінару, організованого корпорацією RAND у Нью-Йорку 8 вересня 2017 року, на якому обговорювались питання визначення та передбачення глобальних тенденцій та розривів, які будуть впливати на формування ситуації у світі до 2040 року та шляхи попередження їх негативних наслідків. Головною метою цього звіту визначалось передбачення вирішальних проблем у сфері безпеки у світі до 2040 року, враховуючи наслідки політичних, технологічних, соціальних та демографічних тенденцій, які формуватимуть проблеми в галузі безпеки в найближчі десятиліття.

Були проаналізовані безперервність та розриви від попередньої епохи та ймовірно очікувані або наслідкові зміни в найближчі 25 років. Неперервними визнавалися ті тенденції та події, які були передбачувані, навіть якщо вони відбувалися прискореними темпами. З метою отримання достовірного уявлення про те, як світ може

наслідувати або нехтувати прогнозами між теперішнім та 2040 роком, дослідники RAND проаналізували три попередні 25-річні періоди історії (1910–1935 рр., 1950–1975 рр., та 1990–2015 рр.) та визначили широкий спектр можливих сценаріїв на 2015–2040 роки. Для кожного періоду дослідники відслідковували події, які являли собою продовження попередніх тенденцій; вони суттєво не дивували, навіть якщо вони відбувалися прискореними темпами. Події, які розглядалися як передбачувані (відомі в літературі як "білі лебеди") підпадали під категорію неперервності (нерозривності). Дослідники також визначили "чорних лебедів", – події, які вважалися неможливими та непередбачуваними.

Для періоду 1910-1935 рр. (визначеного як період "ядра, з якого може вирости сила") це непередбачувані обставини, пов'язані з Першою світовою війною, російською революцією та Великою депресією. Другий період – 1950-1975 рр. отримав назву періоду, коли "жоден куточок землі не може бути ізольованим". До непередбачуваних подій відносили випробування СРСР атомної бомби в 1947 р., запуск супутника у 1957 році, швидку деколонізацію, війни в Кореї та В'єтнамі та нафтове ембарго 1973 року. У період з 1990 по 2015 рр., коли "для здивування не вистачає часу", розпадається Радянський Союз, відбувається розширення НАТО, теракти 11 вересня 2001 р., посилення участі США в Афганістані та Близькому Сході, винахід інтернету, підйом Китаю. В 2015 – 2040 рр. (період "винаходження майбутнього") до прогнозованих змін віднесено кліматичні, які йдуть на користь деяким країнам, але шкодять іншим, змінюючи баланс сил. Відрізняє цей період від попередніх стрімка поява більш потужних інструментів спостереження, аналізу та навчання.

До здобутків вказаної доповіді слід віднести запропоновану схему для подальшого аналізу виникаючих проблем світової політики. Один з учасників конференції процитував старий афоризм "Найкращий спосіб передбачити майбутнє – це вигадати його", щоб нагадати іншим учасникам, що деякі прогнозовані або непрогнозовані події є антропогенними. Доки ми не побачимо розвиток штучного інтелекту, який буде перевищувати людські можливості (Вернон Вінге назвав цей момент "сингулярність", точка, після якої світ виходить за межі нашої здатності зрозуміти це), далекосяжні сценарії підлягатимуть людським зусиллям, принаймні певною мірою [7].

Погоджуючись з думкою, що за останні роки ключовим глобальним трендом стало послаблення безпеки людства, зазначимо, що ця проблема опинилась у центрі уваги світового співтовариства не тільки внаслідок розпаду біполярної системи, оскільки механізми забезпечення міжнародного порядку мали багато в чому спадкоємний характер, а внаслідок спроб окремих країн, зокрема РФ, переглянути своє місце в сучасній міжнародній системі. Перші ознаки ідеологічного обґрунтування аналогічних спроб стають помітними ще наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, хоча спочатку вони виглядали скоріше як інтелектуальний виклик.

Отже, у всіх прогнозах, незважаючи на наявні розбіжності в підходах та оцінках, світ майбутнього мав певні спільні характеристики, найголовніша з яких полягала в його глобалізованості, альтернатива глобалізації не розглядається або розглядається як катастрофа. Водночас у багатьох із них констатується, що Захід втрачає монополію на процеси глобалізації. Дослідниками не ставиться під сумнів і той факт, що світом потрібно

управляти, оскільки хаотичність міжнародних відносин та неконтрольованість міжнародних процесів являють собою виклик усій міжнародній системі і її головним елементам – державам.

Зміни в конфігурації міжнародної системи обумовили значну ступінь невизначеності в прогнозуванні процесів, які в ній відбуваються, а з іншого боку стали поштовхом до теоретичних дискусій та розробці цілої низки нових концепцій. На відміну від вже згаданого нами афоризму "найкращий спосіб передбачити майбутнє – це вигадати його", нагадаємо інший, який належить Дж. Нейсбітту – "найнадійніший спосіб передбачити майбутнє – зрозуміти теперішнє". Головні проблеми, які опинились у центрі уваги наукового співтовариства – це характер сучасної міжнародної системи, що передбачало дослідження параметрів полярності, лідерства, нової системи міжнародної стратифікації її акторів, структури і середовища міжнародної взаємодії, процесів зміни (динаміки) цих станів, регулювання та саморегулювання цих процесів, формування нового світового порядку, трансформації політичної організації світу, тобто модифікації Вестфальської світополітичної моделі, зміни ролі держави та її основного атрибуту – суверенітету.

Після закінчення блокового протистояння виникає ідея щодо безконфліктного розвитку міжнародних відносин і переходу ліберальної демократії на домінуючі позиції в світі (Ф.Фукуяма) [9]. З іншого боку, С. Хантінгтон вказував на те, що після закінчення холодної війни замість блокового протистояння на перший план вийшли відмінності цивілізаційного характеру, що дає серйозні підстави до зіткнення інтересів держав [4].

Принципово новими ознаками сучасної системи світу стали відсутність балансу сил та складність або навіть неможливість його відтворення, суверенізація особистості і закономірне підвищення її ролі у світових справах, різке якісне та кількісне зростання транснаціональних акторів. Основними елементами нестабільності в цій ситуації стає відсутність теоретичної ідеї, що виконувала б роль регулятора міжнародного порядку, несумісність старих та нових принципів його регулювання, зокрема протиріччя між принципом невтручання у внутрішні справи і сучасні вимоги відносно захисту прав людини, які порушуються з боку власної держави, паралельне існування старих та нових інститутів, що посилює відчуття анархії і безладу міжнародної системи, переплетіння різних трактувань суверенітету без їх чіткої ієрархізації. Значною частиною дослідників (І. Валлерстайн, Ч. Капчан, П. Кеннеді, Н. Хомскі та ін.) констатується тенденція до того, що могутність США хилиться до занепаду [14]. У той же час неоконсерватори (П. Вулфовіц, Ф. Фукуяма) навпаки, не мали жодних сумнівів у тому, що США збережуть могутність, насамперед військову [8]. Неоліберали (Дж. Наймолодший, Р. Кеохейн) вважали, що США володіють потенціалом, необхідним для збереження своїх позицій і в майбутньому за умови продуманої збалансованої та далекоглядної зовнішньополітичної стратегії [14].

Одним із головних мегатрендів глобального розвитку є зниження ступеня захищеності людства, що стало ще більш зрозумілим під час пандемії SARS (COVID-19) та агресії РФ проти України, решта мегатрендів, зокрема зміна політичної структури світу, криза інституту глобального лідерства, переміщення центру світового розвитку, інверсія фундаментальних цінностей є похідними за функціональною приналежністю до нього.

Криза інституту глобального лідерства ускладнюється тим, що порядок формується не всіма елементами міжнародної системи, а декількома найпотужнішими за сукупним потенціалом державами, або державою, яка досягла рівня гегемону. В сучасному світі США після розпаду біполярної системи залишились єдиною глобальною державою, найпотужнішою в військовому і політичному плані, вони відігравали найбільш активну роль у формуванні нового міжнародного порядку. Але їх лідерство піддається ерозії, зокрема з боку держав, які уособлюють інші цивілізації. В міжнародному житті стверджуються нові центри прийняття політичних рішень, зокрема КНР, Індія, деякі держави ісламського світу, здатні не просто впливати на вже існуючі правила "глобальної гри", але й доповнювати старі чи навіть визначати її нові правила.

Ідея щодо внутрішньої неоднорідності сучасної міжнародної системи і типологічної різноманітності її підсистем знайшла відображення, зокрема, у Г. Кіссінджера. Якщо в своїй роботі "Дипломатія" він висловлює думку, що порядок у сучасній системі буде забезпечуватись за зразком Віденського "концерту націй", але баланс сил буде здійснюватись на глобальному рівні, то надалі у працях, зокрема "Чи потрібна Америці зовнішня політика?" [16] та "Світовий порядок" [15], він вже акцентує увагу на неоднорідності глобальної міжнародної системи. Звідси від доходить висновку щодо необхідності сформувати концепцію порядку в межах окремих регіонів, прийнятну для інших, зауважуючи, що військово-домінування в регіоні однієї тоталітарної держави загрожує міжнародним порядкам інших регіонів. Він визначає декілька рівнів порядку: як теоретичної моделі, зокрема на рівні окремого регіону чи цивілізації; як практичному втіленню вказаних концепцій на значній частині території світу, настільки значній, що це може впливати на глобальний баланс сил.

Формування міжнародного порядку відбувається як діалектичний процес взаємодії тенденцій збереження наступальності з попередньою історичною формою існування міжнародного порядку і його радикального оновлення в найбільш істотних рисах. Він формується як порядок глобальної спільноти, як глобальний порядок, на основі поєднання як загальнолюдських, так і унікальних характеристик, які історично формувались на основі матеріальних та духовних цінностей традиційних культур та інтегративної культури світового співтовариства і потребують подальшого наукового дослідження.

Висновки. На підставі аналізу численних спроб визначення мегатрендів глобального розвитку доходимо висновку, що існує певний консенсус щодо визначення найголовніших із них: глобалізація, інтеграція і демократизація. При цьому акцентується увага на тому, що мегатренди мають циклічно-хвильовий характер, розвиваються нерівномірно та нелінійно, а їх переплетіння породжує нову якість.

Щодо мегатрендів світової політики, то, визнаючи з одного боку певний волюнтаризм та відсутність консенсусу дослідників у їх виокремленні, акцентування уваги лише на ті чи інші аспекти явища, що досліджується, зробимо спробу додавання до головних трендів інших, пов'язаних із попередніми. Це вже згадуване нами зни-

ження ступеня захищеності людства, зміна політичної структури світу, криза інституту глобального лідерства, переміщення центру світового розвитку (орієнталізація), універсалізація міграційних потоків, інверсія фундаментальних цінностей (свобода versus безпека), віртуалізація суспільно-політичних відносин, нова модель зміни політичної влади і управління в окремих країнах. Їх аналіз передбачає врахування взаємопов'язаності глобальних, регіональних та державних процесів, зокрема це простежується на прикладі таких глобальних трендів, як нова модель зміни політичної влади і управління в окремих країнах та трансформація політичних систем окремих країн світу.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновки щодо доцільності використання категорії мегатрендів у міжнародно-політичному аналізі. На їх формування впливають мегатренди глобального розвитку.

Список використаних джерел

1. Капчан Ч. Автономное управление: американская политика после "продвижения демократии" / Ч. Капчан, А. Маунт // Россия в глобальной политике. – 2009. – Т. 7. – № 3. – С. 52–68.
2. Офіційний сайт Римського клубу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.clubofrome.org/eng/home>
3. Хаас Р. Розхитаний світ. Зовнішня політика Америки і криза старого ладу / Р. Хаас; пер. з англ. М.М. Климчук. – Київ: Основи, 2019. – 376 с. – С. 13.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: ООО "Издательство АСТ", 2003. – 603 с.
5. Ясперс К. Смысл и назначение истории. // Сравнительное изучение цивилизаций: Хрестоматия: Учеб. пособие для студентов вузов / Сост., ред. и вступ. сл. Б.С. Ерасов. – М., Аспект Пресс, 1999. – 556 с.
6. American power in the 21st century. David Held, Mathias Koenig-Archibugi // Google books. URL: <http://books.google.ae/books>
7. Discontinuities and Distractions—Rethinking Security for the Year 2040 / Findings from a RAND Corporation Workshop/ Andrew R. Hoehn, Andrew Parasiliti, Sonni Efron, Steven Strongin. – Santa Monica, California, 2018. – 19 p.
8. Fukuyama F. America at the Crossroads: Democracy, Power and Neoconservative legacy, New Haven / F. Fukuyama. – Yale Yale University Press, 2006. – 244 p.
9. Fukuyama F. The End of History / F. Fukuyama // The National Interest. – 1989. – N 16. – P. 3–18.
10. Global Trends 2020: the world in 2020. URL: <http://www.freeworldacademy.com/globalleader/trends.htm#5>
11. Global Trends 2030: the world in 2030. URL: <http://www.freeworldacademy.com/globalleader/trends.htm#5>
12. Global Trends Final Report. URL: <http://www.g20-g8.com/g8-g20/g20/english/for-the-press/news-releases/cannes-summit-final-declaration.1557.html>
13. Huntington S. Democracy's Third Wave / S. Huntington // Journal of Democracy. – 1991. – Spring. – P. 9–16.
14. Keohane R. N. Power and Independence / R. N. Keohane, J.-N. Y. Nye. – Westly Longman, 2001. – 213 p. Keohane R. O. Governance in a Globalizing World / R. O. Keohane, J. Jr Nye. – N.Y., J.S. Jr. Nye, Donahue (ed). – Brookings Press, 2000. – 386 p. Nye J. What New World Order? / J. Nye // Foreign Affairs. – 1994. – P. 83–96. Nye J. The Paradox of American Power: why the World's only Superpower can't it go alone / J. Nye. – Oxford University Press, 2002. – 240 p. Nye J. Jr. Transformational Leadership and U.S. Grand Strategy / J. Nye Jr. // Foreign Affairs. – 2006. – July/August. – N 4. URL: <http://www.foreignaffairs.com/article/61740/joseph-nye-jr/transformational-leadership-and-us-grande-strategy>
15. American power in the 21st century. David Held, Mathias Koenig-Archibugi // Google books. – URL: <http://books.google.ae/books>
16. Kissinger H. "World Order" / Henry Kissinger. – New York : Penguin Press, 2014. – 452 p.
17. Kissinger H. Does America need a foreign policy? Toward a diplomacy for the 21st century / Henry Kissinger. – New York: Simon & Schuster, 2001. – 352 p.
18. Naisbitt J. Megatrends. The New Directions Transforming Our Lives. N.Y.: Warner Books, 1982. – С. 7–10.

Надійшла до редколегії 10.11.22

O. Koppel, Prof.,
O. Parkhomchuk, Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MEGATRENDS OF GLOBAL DEVELOPMENT

This study identifies and analyses megatrends of global development and how conceptual and applied aspects of this megatrends are treated in the expert-academic community by outlining the specifics of megatrends of global development in the international political sphere. Megatrends of global development such as the cyber revolution, the transition to information society based on the production and consumption of information, the growing role of network structures, on world politics, increasing consumption, hyper-consumption as a complex systemic phenomenon have a significant impact on world politics.

The paper summarises the megatrends of global development that will shape the world in future. The "compression" of historical and political time as a megatrend of global development is reflected in the increase of the intensity of historical events and the decrease in the duration of historical and political cycles. There is a threefold transformation of the modern political organisation of the world: the transformation of the Westphalian world political model, which is determined by globalisation as a megatrend of global development, the transformation of the modern international system, largely due to integration as a megatrend, and the transformation of political systems. A change in the hierarchy of leading international actors, a crisis in the institution of global leadership, a rethinking of the power of leading global actors, and the emergence of new potential political and economic global leaders are projected.

Keywords: global development, international system, megatrends, international relations, world policy, world order.